

Sorin Damian

Repere evenimentiale în evoluțiile de la Dunăre din secolul VII

Vreme de secole, orizontul cronologic al domniei împăratului Aurelian a fost considerat drept punctul-terminus al prezenței imperiale romane la Dunăre. Descoperirile arheologice din ultima jumătate de veac, dar și analiza integrată a documentelor literare relative la epoca în cauză și la cele imediat următoare, mult mai numeroase decât se credea inițial, au făcut ca, treptat, acest reper cronologic să-și piardă valoarea simbolică de cotitură istorică în evoluția societăților din această regiune. Desigur, nu se pune problema contestării caracterului dramatic al momentului retragerii aureliene, dar acesta este în prezent – cu excepțiile de rigoare, care se situează de obicei în afara rigorii științifice – așezat mai bine în tabloul general al procesului de lichidare a anarhiei militare și reinventare a Imperiului Roman sub sigla dioclețiană. Un alt reper cronologic a început să înlocuiască, treptat, funcția simbolică deținută anterior de retragerea aureliană: sfârșitul violent (așa cum i-a fost și începutul) al domniei împăratului-centurion Focas, din anul 610. Paralelele acestui moment cu epoca împăratului Aurelian nu sunt puține. Ca și în timpul lui Aurelian, regiunea Dunării a jucat rolul de cel mai însemnat focar de probleme al Imperiului: aici era pusă cel mai puternic sub semnul întrebării securitatea frontierelor statale (de către carpo-goți în a doua jumătate a secolului III, de către slavi și avari în a doua jumătate a secolului VI), aici s-a concentrat cea mai mare parte a resurselor armate imperiale (conduse direct de împărați la sfârșitul anarhiei militare, respectiv, de comandanți recrutați din familia imperială¹ la sfârșitul secolului VI) și din interiorul acestui vast aparat militar s-au conturat elementele de inițiativă politică regională: sub forma frondelor separatiste ale unor Regalianus, Ingenuus și Aureolus în secolul III, respectiv, sub forma insurecției militare a ofițerului de rang inferior Focas. Și într-un caz, și în celălalt, consecințele inițiativelor politice luate de actorii regionali din bazinul Dunării s-au repercutat până la sfârșitul imperiului, având, în timp, consecințe de durată asupra redefinirii identitare a milioanele de locuitori din spațiul carpto-danubian. Nici în primul, nici în al doilea caz, evoluția ulterioară a evenimentelor, egale ca turbulență și dramatism, nu au generat o ruptură a relațiilor dintre societatea de pe ambele maluri ale Dunării și centrul imperial, care s-au menținut la o amplitudine și o complexitate ce putea regiunea vechii Dacii într-o poziție mult mai apropiată de teritoriile interne Imperiului decât de cele exterioare acestuia.

Vom prezenta, în cele ce urmează, câteva jaloane procesuale și evenimentiale care probează, că, și în cursul secolului VII, există suficient de multe coordonate ale realității

¹ Îl avem în vedere, spre exemplu pe fratele împăratului Mauricius, generalul Petru, din timpul războiului romano-slavo-avar

dintre “noua romanitate”² și periferia daco-romană, a cărei cunoaștere nu poate fi tributară nici măcar pentru acest veac sindromului “mileniul întunecat”.

Anul **603**: Pentru a putea contracara revolta generalului Narses, care s-a răsculat la Edessa împotriva sa, împăratul Focas transferă o parte a trupelor de la Dunăre, compromițând apărarea acestei frontiere și contribuind la pierderea susținerii pe care i-o acordase, până atunci, aristocrația provincială dunăreană.

Anul **604**: Avarii invadează teritoriul Imperiului pe tot aliniamentul dunărean. Împăratul Focas sporește tributul către aceștia la 120.000 de nomisme. Cu acest prilej, hanul Baian este menționat pentru ultima oară în izvoare; un nou han, probabil descendent al lui Baian, va fi atestat în anul 610.

Anul **610, 3-5 octombrie**: Populația Constantinopolului, instigată de dema verzilor, se alătură răscoalei declanșate de exarhul Heraclios din Cartagina, răsturnându-l pe Focas (care este ucis cu întreaga familie) și proclamându-l împărat pe fiul omonim al exarhului, comandantul operațiunilor militare.

Anul **614**: Episcopul Dulcissimus de Durostorum se refugiază la Odessos. Aproximativ tot atunci, mănăstirea de la Libida³ este distrusă de invaziile avaro-slave, însă acesta pare a fi un caz izolat: în aceeași epocă, numeroase lăcașe de cult - printre care basilica episcopală de la Callatis, cele de la Argamum (basilica II), Nicopolis ad Istrum și Tomis (basilica cu criptă) - sunt folosite ca adăpost de populația refugiată din fața atacurilor. De asemenea, în continuă existența în formulă urbană așezări precum Histria (care se reface parțial după distrugerile suferite în 593), Tomis, Callatis, Argamum, Marcianopolis, Odessos sau, pe malul Dunării, Durostorum. Există însă și centre urbane care decad rapid: Halmyris, Ulmetum, Capidava (unde noua fortificație apără doar o treime din suprafața inițială), Sacidava, Tropaeum Traiani etc.

Anul **617, iunie-iulie**: Trupele avarie trec Dunărea și atacă Constantinopolul. După o încercare eșuată de a-l prinde în cursă pe împăratul Heraclios, avarii se retrag, luând cu ei numeroși prizonieri romani, pe care-i colonizează în Pannonia. Foarte probabil, acesta este episodul reținut în hagiografia Miracolele Sfântului Dumitru, care menționează că prizonierii sunt instalați în regiunea Sirmium-Singidunum.

Anul **617, începutul toamnei**: Între Heraclios și hanul avar se încheie pacea, Constantinopolul acceptând să plătească avarilor un tribut de 20.000 de nomisme. Grupările slave din Carpații Nordici se emancipează de sub autoritatea hanului, episodul indicând totodată o slabă autoritate nominală a avarilor asupra spațiului intracarpatic.

Anul **617**: Hanul Kubrat al bulgarilor turanici este creștinat la Constantinopol, atragerea la creștinism fiind realizată prin intermediari din zona gurilor Dunării, care va intra treptat sub controlul politico-militar al acestuia.

Anul **623**: Regele Samo al Moraviei îi înfrânge pe avari pe Dunărea superioară. Autoritatea sa nu se extinde și asupra Câmpiei Someșului.

Anul **625, primăvara**: O ambasadă persană ajunge la curtea hanului Baian, traversând teritoriul daco-roman, pentru a realiza o alianță avaro-slavo-bulgară care să

2 Imperiul Roman de Răsărit (de Constantinopol/Noua Româ), care devine, tocmai în acest orizont cronologic, bizantin.

3 Slava Rusă, Dobrogea

atace, simultan cu persanii, Constantinopolul. Acesta va fi atacat în sincron de avari și perși în anul următor, începând cu 27 iulie.

Anul **626**: În contextul asediului avaro-persan asupra Constantinopolului, împăratul Heraclius acordă croaților și sârbilor dreptul de a se așeza în Illiria și îi cere papei Honorius I să trimită la cele două grupări o misiune de creștinare.

Anul **628**: Până atunci aliați ai avarilor, onugurii (stabiliți în zona gurilor Niprului și Nistrului) se răscoală împotriva acestora, sub comanda principelui Kubrat, vărul conducătorului onugur Organa. Răscoala este inspirată de diplomația romană, care-i recunoaște ca federați pe onuguri, iar aceștia devin temporar factorul de control militar din nord-vestul Mării Negre.

Iarna **631/632**: Kutrigurii din Pannonia se revoltă împotriva avarilor, dar sunt înfrânți. O parte a răsculaților se refugiază în Dacia intracarpatică.

Anul **635**: Împăratul Heraclius și hanul Kubrat al bulgarilor turanici încheie un tratat împotriva avarilor. Autoritatea acestora din urmă se va restrânge în anii următori la teritoriile din bazinul Dunării mijlocii.

Anul **658**: Trupele imperiale, conduse de Constant al II-lea, înfrâng și supun sclaviile din Tracia și Macedonia, dar nu reușesc să restaureze autoritatea imperială la nord de Balcani, ajunse sub controlul "celor șapte triburi slave" - excepție făcând însă punctele fortificate de pe litoralul pontic și de la gurile Dunării.

Anul **658**: Regatul morav al lui Samo se destramă, iar avarii reiau controlul asupra unor teritorii din nordul Ungariei de azi. Nici o grupare regională nu își extinde autoritatea asupra teritoriilor de la est de Tisa.

Anul **665**: La moartea lui Kubrat, han al bulgarilor turanici devine fiul său Batbaian. Sub autoritatea acestuia se află și unele ținuturi de la gurile Dunării. Trei ani mai târziu, el va pierde controlul Crimeei în favoarea khazarilor și-și va exercita autoritatea doar în bazinul Nistrului inferior.

Anul **668**: După răsturnarea tatălui său Kubrat, hanul Asparuch și gruparea utigură (circa 50.000 de oameni) din coaliția bulgarilor turanici părăsește ținuturile Nistrului și se așează în Moesia, în zona dintre Odessos și Durostorum. În anii următori, va prelua controlul asupra grupărilor slave din regiune, cu ajutorul aristocrației locale romanice din orașele portuare dunărene și din Pontul Stâng.

Anul **677**: Hanul avar îl desemnează, în fruntea populației romanice din regiunea Sirmium (strămutate acolo în 617) pe prințul bulgar Kuber, din gruparea onugură (frate sau văr cu Asparuch), alungată din nordul Mării Negre de khazari. Asupra teritoriilor de la vest de Nistru nu se mai exercită autoritatea nici unei puteri regionale alogene.

Anul **680, noiembrie - 681, septembrie**: Are loc al șaselea sinod ecumenic. Episcopul de Messembria este singurul ierarh din regiunea Dunării de Jos care participă la conciliul de la Constantinopol.

Anul **681, prima parte**: Împăratul Constantin al IV-lea conduce o campanie antibulgară, pe mare și pe uscat, principala direcție de atac fiind prin Dobrogea și sudul Basarabiei. După retragerea spre Capitală a împăratului, grav bolnav, trupele imperiale sunt atacate la trecerea Dunării, fiind sever înfrânate de forțele lui Asparuch, care traversează Dunărea cu toate forțele sale, stabilindu-se în regiunea Odessos/Varna, fără ca armata

imperială să mai poată interveni. Capitala imperială mai păstrează totuși controlul asupra fortificațiilor litorale și din delta dunăreană. Basilica de la Durostorum este distrusă în contextul invaziei bulgare.

Anul **685**: Gruparea prințului Kuber se răzvrătește împotriva avarilor și, cu sprijinul romanilor, se refugiază împreună cu supușii săi în Macedonia.

Anul **688**: Administrația imperială își restabilește autoritatea în zona europeană, constituind aici prima themă, Tracia, care include ca subdiviziune și zonele rămase sub controlul Constantinopolului în Dobrogea. Teritoriile de la nordul Dunării nu se află sub autoritatea noului stat bulgar.

Anul **696**: Justinian al II-lea (detronat la sfârșitul anului 695 de strategul themei Ellada, Leontios) este exilat în Chersonesul Crimeean, de unde se refugiază la bulgari, traversând Bugeacul și Dobrogea, zonă în care își recrutează trupe pentru a-și redobândi tronul.

Avem de-a face, deci, cu un secol deosebit de turbulent, în care prin regiunea Dunării se mișcă, de zeci de ori, forțe armate impresionante, aparținând deopotrivă centrului imperial de la Constantinopol, opoziției imperiale la acesta și unui număr foarte mare de entități etno-politice foarte diverse, dar – nota bene! – aflate pe durate multigeneraționale în contact cu Imperiul⁴. Relații foarte complexe leagă toate aceste forțe, ale căror desfășurări în teritoriu sunt posibile datorită menținerii în funcție a unei ample rețele de drumuri, centre urbane și comerciale, porturi etc., dar și a unei elite autohtone care – deși pare să se fi retras cu totul în umbra altor actori politico-militari – este permanent detectabilă ca factor de rebalansare a puterii. Iar faptul că, și în acest veac, în bazinul Dunării există o societate superior organizată⁵, în formule specifice doar societăților istoric sedentarizate: centre urbane cu fortificații și garnizoane, instalații portuare și pârgii de polarizare și control comercial, centre de cult și organizații ecleziastice până la nivel de episcopii, stratificări sociale apte să ofere interlocutori elitelor imperiale și elitelor barbare ș.a.m.d. Tabloul rămâne, fatalmente, cel al unei periferii căreia contextul evenimential nu-i permite să se manifeste de sine stătător: dar faptul că, în acest context, în bazinul Dunării izbândește limba română, în vreme ce restul Imperiului se regrecizează, iar vecinătatea apropiată barbară se cristalizează prin sinteza culturală slavă, spune ceva despre resursele unei societăți rămase temporar – convingerea noastră este că doar aparent, ca expresie a unui stadiu încă precar al cercetării – în afara atenției documentelor scrise.

⁴ Ne aflăm, este poate util să amintim acest fapt, într-un moment în care singura structură cu adevărat statală care supraviețuiește în Europa este cea a României de Constantinopol.

⁵ Este vorba, desigur, de o superioritate în raport cu populațiile migratoare care tranzitează regiunea; altminteri, stadiul de dezvoltare a societății din regiunea carpato-dunăreană rămâne unul net inferior celui din teritoriile eminamente imperiale